

ATASÖZÜ ARAŞTIRMALARINA KATKILAR: YEDİ ATASÖZÜ ÜZERİNE

Nail TAN

Halk bilimcilerin sözlü edebiyat derlemeleri içinde; kalıplaşmış sözlere, bu çerçevede atasözünü ve deyimlere mutlaka yer verilir. Gelenek, görenek ve inançlar, genellikle kalıplaşmış söz varlıkları vasıtasıyla önce halkın bilincine sonra da davranışlarına yerleşir. Halk felsefesinin, düşünce akımlarının önemli ölçüde yansıdığı dil malzemesi içinde atasözünü ve deyimler başı çekerler.

Atasözünü ve deyim sözlüğü hazırlayanların dikkatinden kaçmış, yazıya geçirildiği hâlde sözlük hizmetine kavuşmamış veya henüz dilden kaleme ulaşmamış nice söz varlığımız bulunmaktadır. Biz, yakın yıllarda araştırmalarımızın bir bölümünü bu konuya tahsis ettik.

Yazımızda ele aldığımız atasözlerini, ülkemizde içinde en çok söz varlığı barındıran belli başlı atasözünü sözlüklerinde arayıp bulamadıktan sonra, sözlüklere girmesi temennisiyle paremiyoloji/atasözleri bilimi ve sözlük bilimi mensuplarının dikkatine sunmayı bir görev biliyoruz. Araştırmalarımızda çeşitleme özelliğindeki söz varlıklarını da değerlendiriyoruz. Bu makale dolayısıyla taradığımız söz konusu atasözünü sözlüklerinin hazırlayıcıları, şu kurum veya şahıslardır: TDK (genel ağıdaki *Atasözleri Sözlüğü* ile *Bölge Ağzlarında Atasözünü ve Deyimler Sözlüğü*), Ömer Asım Aksoy, Nurettin Albayrak, Feridun Fazıl Tülbentçi, Prof. Dr. İsmail Parlatır, Metin Yurtbaşı, Hulusi Sadiullah Tirişoğlu, Bâki Yey.

1. Hâline göre hâllen.

Bolu Geredeli eğitimci, halk bilimi doktoru Abdullah Demirci, *Türk Dili*'ndeki yazılarımı okuyunca memleketinden duyulmamış veya az duyulmuş çok sayıda atasözünü ve deyim getirdi. Bunlardan biri, 20 Ağustos 2016

tarihinde annesi Naciye Demirci'den (1942 doğumlu) derlediği bu atasözü. Gerede ağziyla “*Hâline göre hallan.*” şeklinde söyleniyor. “Gelirine, maddi durumuna göre hareket et. Harcamalarını gelirine göre ayarla” anlamında kullanılıyor. “*Ayağını yorganına göre uzat.*” atasözüyle “*Kendi yağıyla kavrulmak*” deyimini bu anlamı ifade ederler. “h” ve “c” harfleriyle/ünsüzleriyle aliterasyonlu, tam bir atasözü özelliğindedir.

Atasözümüze, yazımızın girişinde bahsettiğimiz sözlüklerde rastlamadığımız gibi Bolu atasözü ve deyimleriyle ilgili mahallî bir derlemede de göremedik (Koçak 2016). Ancak atasözü sözlüklerinde bazı eş veya yakın anlamlı söz varlıklarıyla karşılaşmıştır. Örnekler:

Hâline bakıp da sütünü öyle sağ. (Albayrak 2009: 498)

Hâline göre halay çek, gübrene göre bostan ek. (Albayrak 2009: 498)

Hâl, hâlin yoldaşdır. (Albayrak 2009: 497)

Gelin, hâlince salın. (Albayrak 2009: 468)

Hasır, hâline göre kösül. (Albayrak 2009: 505)

Hâline bak da halı doku/dokut. (Tülbentçi 1977: 270).

Kültürümüzde *hâline göre hâllenmeyenler* ağır bir dille kınanır. Bu konuda çok sayıda atasözü ve deyim sözlüklere girmiştir. Birkaç örnek:

Hâline bakmaz, harım duvarından atlar. (TDK 2016: 342)

Bakmaz hâline, halhal takar koluna. (TDK 2016: 264)

Ayağında kör mıhı yok, kaldırımında gezmek ister. (TDK 2016: 259)

Hâline bakmaz, Hasan Dağı'na oduna gider. (Tülbentçi 1977: 270)

Atasözünün anlamını; “kişinin yaş, sağlık, eğitim, meslek ve maddi durumunu dikkate alarak hayatını düzene koyması gerekir” şeklinde genişletmek mümkündür.

2. Fakirin armudu köhnemez/köhnümez.

Eşim eğitimci Mefharet Tan'ın gençliğinde Sakarya'nın Hendek ilçesindeki akrabası Semiha Cirit'ten (1946 doğumlu) işiterek bana söylediği bir atasözü. Semiha Hanım da babası Vahap Cirit'ten öğrenmiş. Her ters giden, istenilen sonuç alınamayan iş karşısında faytonculuk yapan, tütün yetiştiren Vahap Bey dermiş ki; “*Hiç fakirin armudu köhner mi?*”

Armutun ve bazı meyvelerin iyice olgunlaşmış içinin kararması durumuna Bolu, Düzce, Sakarya çevresinde “köhnemek/köhnümek” denir. Fakir, yoksul insanlar ne bulurlarsa yediklerinden, armutları hiçbir zaman köhneyecek kadar bekletilmez. Bu dış gerçeklikten hareketle atasözünün anlamını şu şekilde açıklayabiliriz: “Fakir, yoksul insanların hayatlarında mükemmel,

amaca istenildiği gibi ulaşılan işlere rastlamak pek mümkün değildir. Onların işleri, genellikle ya ters gider ya da eksik sonuçlanır.” Bu anlamda dilimizde, sözlüklere girmiş pek çok atasözümüze rastlamaktayız. Bazı örnekler:

Fukaranın eştığı kuyudan su çıkmaz. (Albayrak 2009: 458)

Fukaranın düğününde davul yırtılır. (Albayrak 2009: 458)

Fukarayı deve üstünde yılan ısırır. (Albayrak 2009: 458)

Fukaranın işi, baklava yerken kırılır dişi. (Albayrak 2009: 458)

Zengin arabasını dağdan aşırır, züğürt düz ovada yolun/yolunu şaşırır. (Albayrak 2009: 913)

Fakirin ekmeği fırında bile donar. (Yurtbaşı 2012: 614)

Atasözümüzün, bazı sözlüklere şu çeşitlemeleri girmiştir:

Açın teknesinde döngel göğrümek. (TDK 2016: 27)

Öksüzün töngeli/döngeli göğnümez. (TDK 2016: 190)

Gögnümek, göğrümek, köhnümek, köhnemek eş anlamlıdır.

Bu sözlerdeki “göğrümek/göynümek” meyvelerin olgunlaşması, içlerinin kararması anlamındadır. İkinci atasözündeki *öksüzün* kelimesi sözlükte yanlış olarak *öküzün* şeklinde yazılmıştır. Öksüz, yetim, garip, fakir insanlar, atasözü ve deyimlerde ortak bir grup oluştururlar. Biri için söylenen söz, çoğu zaman diğerleri için de kullanılır.

3. Efdalce hastalık, asanca ölüm.

Fethiyeli eğitimci, halk kültürü araştırmacısı Recai Şahin’in derlediği, yöresinde “*Afdalca hastalık, asanca ölüm.*” şeklinde telaffuz edilen bir atasözü (Şahin 2002: 63). Sonunda; “*yeğlenir, istenir*” fiilleri saklıdır. Derleyici anlamını şöyle açıklamış: “Hastalıkların en iyisiyle kolayca ölüm dileğini anlatır.”

Kültürümüzde ağırlı, sancılı uzun süreli hastalık, bunama, felç sonucu ölümlerle gençlerin kaybı istenmez. Sıralı, ağrısız, sancısız, kısa süreli bir hastalığın ardından ölüm tercih edilir. Kalp krizi sonucu ani, beklenmedik ölüm de istenmez. “*Yaşlılar sıra sıra, gençler ara sıra.*” atasözü sıralı ölümün ifadesidir. Son hastalık dönemindeki yatağa, “ölüm döşeği” veya yaygın ifadeyle “rahat döşeği/yatağı” denir. Doktorlar, genellikle tedavilerinde olumlu sonuç alınmayan, ümitsiz hastaları; “Evinde, sevdiklerinin arasında rahat ölsün, vasiyetini yapsın, helalleşsin.” düşüncesiyle taburcu ederler. *Rahat döşeğinde ölmek* deyimini; evinde, kendi yatağında ruhunu teslim etmek anlamındadır.

Söz konusu ölüm anlayışı, Fethiyede bu güzel atasözüyle ifade edilmiştir. Bazı atasözü sözlüklerine eş anlamlısı olarak şu söz varlıkları girmiştir:

Az ağrı, asan ölüm. (Yurtbaşı 2012: 412)

Üç gün yatak, dördüncü gün (kara) toprak. (Albayrak 2009: 850)

Beş gün yatak, sonra döşek. (Üçer 1998: 41)

Çeşitlemelerdeki ikinci atasözü, iki sözlükte de deyim olarak yanlış değerlendirmeye yer almıştır. (Bilginler 2014: 2645; Sinan 2001: 498). Albayrak, atasözüne şu anlamı vermiştir: “En güzel ve tercih edilmesi gereken ölüm, insanın üç gün hasta yatması ki bu üç gün zarfında vaziyetini yapıp eşine, çocuklarına, dostlarına söylemesi gerekenleri söyleyerek ruhunu teslim etmesidir.” Bu açıklama, sözün atasözü olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Toplumun bir olay karşısında genel kanaatini, görüşünü ifade ettiğinden atasözüdür.

4. Saksagan topal kargayı yansılarken yürüyüşünü unutturmuş.

Bulgaristan Deliorman bölgesi göçmeni, Gazi Ü Gazi Eğitim Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi Dr. Ahmet Cebeci, uzun yurt dışı seyahatlerimizdeki sohbetlerimiz sırasında kendisinden sözlüklere girmemiş atasözü ve deyimler derlediğim şahıslardan biridir. İtalya odaklı, minibüsle yaptığımız son gezi sırasında 5 Mayıs 2016 tarihinde bu atasözünü defterimize kaydetmiştik. Sözlüklere bu şekilde girmediğini görünce makalemizde yer verdik. Dr. Cebeci, sorum üzerine atasözünün anlamını şöyle açıklamıştı: “Başkasını taklit iyi değildir. İnsanı özünden, kişiliğinden uzaklaştırır. Özellikle kötü örnekleri taklit ise telafisi imkânsız sonuçlar doğurur.”

Söz konusu atasözüne, yazımızın girişinde söz ettiğimiz temel sözlüklerde ve Bulgaristan Türklerinin atasözleri kitabında (Baklacı 2002) rastlamadık. Ancak bazı eş anlamlı, başka hayvanlara uyarlanmış çeşitlemelerinin bulunduğunu tespit ettik:

Karga, keklği taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırması. (Yurtbaşı 2012: 23,639)

Karga, güvercin gibi yürümeye kalkmış, kendi yürüyüşünü unutmuş. (Yurtbaşı 2012: 23)

Solucan, yılanla ölçüşüyorum derken beli üzülmüş. (TDK 2016: 202)

5. Söz dert içindir, şor da dost içindir.

Bekir İşlek ve Musa Tolu'nun Çukurova'nın sözlü kültürünü derlemek amacıyla hazırladıkları *Çukurova Folkloru Üzerine Mektuplar I* kitabından seçtiğimiz bir atasözü (İşlek-Tolu 2016: 82). Kitapta, sözlüklere girmesi ge-

reken daha pek çok atasözü ve deyim yer almakta. Atasözünü Musa Tolu, 5 Şubat 2012 tarihinde Bekir İşlek'e yazdığı mektupta kullanmış. Sözün ardından şu cümleleri yazmış: “*Hani derler ya ‘Para bir dost için harcanır, bir de düşman için.’ Tadına tuzuna varıp da kadrini bilmeyenlerle bölüşülmeyen kelam, itin yal çanağına dökülmez de ne yapılır? Bu tutku, paylaştıkça büyüyen bir sevinç yumağına bürünmezse yüreklerde, yazık olmaz mı emeklere?’*”

Musa Bey, isteğim üzerine 26 Eylül 2016 tarihinde sözün anlamıyla ilgili şu kısa açıklamayı gönderdi: “Söz; konuşmak, derdini anlatmak, içini dökmek içindir. Şor, yani sohbet, yarenlik etmek de dost içindir.”

TDK'nin *Derleme Sözlüğü*'nde Adana ilçe ve köylerinde *şor* kelimesinin “söz, sohbet” anlamında kullanıldığını görmekteyiz (TDK 1978: X/3790). Aynı sözlükte, komşu il Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinde ise *şorun* acı söz anlamında kullanıldığı da belirtilmiştir. Bu durumda, bizce atasözünün iki anlamı vardır.

Birinci anlamı şöyle açıklanabilir: “Dertlere, dostlarla dertleşilerek derman aranır ancak dostlarla muhabbet, sohbet, neşeli konuşmalar da yapılır. Kısacası acılar, sevinçler dostlarla paylaşıldığı zaman azalır veya çoğalır. Sadece iyi gün dostu olmak ahlaklı bir davranış değildir.” Atasözünün bu anlamına uygun bir benzerine komşu il Gaziantep'te Ömer Asım Aksoy kaynaklı olarak rastlamaktayız: “*Dert de ele yapışır gelir, keyif de.*” (Albayrak 2009: 342)

Atasözündeki *şor* kelimesini “acı söz” anlamında ele aldığımızda, gerçek dostların hem dertlerimizi paylaştığını hem de zaman zaman bizi uyararak hata yapmayı engellediklerini anlamamız gerekir. Dostların uyarılarının acı geldiği, düşmana göre daha çok incittiği düşüncesi bazı atasözlerimize yansımıştır. Dertleşme ve dost uyarısıyla ilgili bazı atasözü örnekleri:

Dost insanı söyletir. (Albayrak 2009: 342)

Dert çeken derman arar. (Albayrak 2009: 342)

Dert çekene kuvvet veren tesellidir. (Albayrak 2009: 341)

İnleyenin dinleyeni vardır. (TDK 2016: 146)

Dost acı söyler. (Aksoy 2013: 246)

Dost yüze söyler, düşman arkasından söyler. (Albayrak 2009: 367)

Dostun attığı gül, onulmaz yara açar. (Albayrak 2009: 368)

Son sözün yanı sıra karşıtı “*Dostun attığı taş baş yarmaz.*” gibi daha ahlaki bir atasözümüz de sözlüklerde yerini almıştır (Albayrak 2009: 342).

6. *Yalancı yağlı keçi, pazarda bağlı keçi.*

Çorumlu halk kültürü araştırmacısı Can Yoksul'un söz derlemeleri arasından seçtiğimiz bir atasözü (Yoksul 2013: 635). Kitapta, sözün anlamı yazılmamıştı. İsteğim üzerine, 14 Şubat 2017 tarihinde sözün kullanılış bağlamı ve anlamıyla ilgili şu yazılı açıklamayı gönderdi: “*Herhangi bir söz söyleyen, bir iddiada bulunan kişinin söylediklerine inanılmadığını belirtmek için kullanılır. Sen yalancısın, söylediklerin de yalan anlamındadır. Çorum yöresinde bu söz, daha çok çocuklar tarafından söylenir.*”

Can Bey'in açıklamasına ek olarak bazı bilgiler verme gereğini duyuyoruz. Atasözü, tam bir kırsal kesim, tarım toplumu sözü. Çevrede görülen, bilinen canlı ve cansız varlıklardan hareketle toplumsal gerçekler, öğütler dile getiriliyor. Yalan söylemenin kötülüğü, atasözünün söyleniş amacını oluşturmakta. Yalan söyleyen yakınımız, değer verdiğimiz bir kimse olsa bile onu uyararak, cezalandırmak gerekir. Atasözüne bu anlam daha uygun düşmektedir. Yağlı yani beğenilen keçinin, yalan söylemesi durumunda pazarda satışa çıkarılması fotoğrafının arkasında belirttiğimiz toplumsal yaşam kuralı bulunmaktadır.

Yalan söylemenin kötülüğü ve yalancıların cezalandırılması gerektiği konusunda dilimizde sözlüklere girmiş pek çok atasözü vardır. Bazı örnekler:

Yalancının şahadeti tutulmaz. (Yurtbaşı 2012: 705)

Yalancıyı kaçtığı yere kadar kovalamalı. (Yurtbaşı 2012: 705)

Yalancının ipiyle kuyuya inen, kuyu dibinde kalır. (Yurtbaşı 2012: 705)

Perşembe günü yalan söyleyenin cuma günü yüzü kara çıkar. (Yurtbaşı 2012: 705)

Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış. (Yurtbaşı 2012: 705)

7. *Tembel ayağa kalkınca kırk kişi susarmış/su istermiş.*

TDK eski çalışanı Ayşe Altıntaş Terzi vasıtasıyla 1 Şubat 2017 tarihinde ulaştırılan atasözü. Akrabalarından 87 yaşındaki Melahat Altıntaş'ın, ayrıca halası Semiha Öner ve babası Abdulkadir Altıntaş'ın sıkça kullandığı bir sözmüş. Ayşe Hanım, hâlen Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünde SOKÜM Dairesinin Başkanı. Görevi dolayısıyla sözlü halk kültürüyle ilgileniyor. Sözü, kullanılış bağlamını şöyle açıkladı. “*Kalabalık bir kadın veya erkek toplantısında bir kişi istemeye istemeye ayağa kalktığına ona hemen, ‘mademki ayaktasın’ sözüyle başlayan hizmet istekleri iletilir. Su isteyen oldu mu birçok kişi aynı istekte bulunur. Tembel, diğer tembellerin kurbanı olur. Ayağa kalktığından pişmanlık duyar.*”

Aynı olaya, şehirler arası otobüs seyahatlerinde muavinden bir kişinin su istemesi durumunda veya dolmuşlarda ayaktaki kişiye para uzatılması olayında da rastlamaktayız. Genel olarak toplumumuzda; kendi işini kendinin görmesi yerine başkasını çalıştırma, oturmaktan keyif duyma düşüncesinin ağır bastığını görmekteyiz.

Atasözünde, açıklanan anlamın dışında bir de kara mizah/ironi yapıldığına inanıyoruz. Tembelden, kırk kişinin su istemesi; nadiren ayağa kalın, o güne kadar kimseye yararı dokunmayan kişiden intikam, alaya alma duygularıyla hareket edildiğini de göstermektedir. Kırk sayısı; kutsal, sembol sayıdır. Sözü, anlamını güçlendirmektedir. Tembelliğin kötülüğünü mizah yoluyla anlatma, atasözlerimizde zaman zaman kullanılan bir ifade biçimidir.

Sözlüklerde; tembel yerine gelin, hizmetçi, ev sahibi, fakir, öksüz, yetim, garip kelimelerini koyarak da çeşitlemesine rastlamadık.

Gönülsüz işe başlayanlardan bile çok hizmet beklenir. “Tembellik etmekte karşılıksız çalışmak daha iyidir” şeklinde atasözüne anlam vererek sözlüklere alabiliriz.

Sonuç

Atasözü ve deyimlerimizi yaygın sözler, bölge ağızlarında atasözü ve deyimler diye ikiye ayırarak sözlüklerini yapmak bize doğru bir dilcilik anlayışı değildir. Doğru olan bütün atasözü ve deyimleri çeşitlemeleriyle, farklı anlamlarıyla içine alan sözlükler hazırlamaktır. İlk ve orta dereceli okul öğrencilerine yönelik sözlüklerde; eğitim amaçlı birtakım sınırlandırmalar koymak, seçmeler yapmak normaldir. Türkiye'nin her köyünde, her yerleşim yerinde bilinçli, yöntemli atasözü, deyim derlemesi yapılmadığından bir sözün yaygınlık derecesini ortaya koymak mümkün değildir. Aynı hata, 1937-1952 yılları arasında Ankara Devlet Konservatuvarının halk türküleri derlemelerinde de yapılmış, birçok türkü ilk derlendiği ile mal edilmiştir.

Atasözü bilimi/paremiyoloji açısından konuyu ele almakta her zaman yarar vardır.

Yararlanılan Kaynaklar:

ALBAYRAK, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, 1140 s., Kapı Yayınları: 184. [18.838 söz]

AKSOY, Ömer Asım (1945), *Gaziantep Ağızı II*, Ankara, 419 s., TDK Yayınları: 22

_____ (2013), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü/Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, 7. bs., 486 s., İnkılap Kitabevi. [2667 söz]

- BAKLACI, Salih (2002), *Hani Bir Söz Var Ya/Bulgaristan Türkü'nün Atasözleri*, İstanbul, 360 s. [3217 atasözü, 753 deyim]
- BİLGİN, Muhittin-Bilgin, A. Can (2014), *Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü*, 5 Cilt, İzmir, 2984 s., Yayın B. [21.000 dolayında söz]
- İŞLEK, Bekir- Musa Tolu (2016), *Çukurova Folkloru Üzerine Mektuplar I/Ağıdı Paylaşmak*, Adana, 495 s., Düziçi Folklor Kitapları: 5.
- KOÇAK, Yunus Bâki (2016), *Bolu Atasözleri, Deyimleri ve Bilmeceleri*, Ankara, 112 s., Bolu Belediyesi Yayınları: 22.
- PARLATIR, İsmail (2007), *Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, 574 s., Yargı Yayınevi. [5076 söz]
- SINAN, Ahmet Turan (2001), *Türkçenin Deyim Varlığı*, Malatya, 516 s., Kubbealtı Yayıncılık (17.137 söz)
- ŞAHİN, Recai (2002), *Fethiye Dili ve Deyimleri*, Fethiye, 129 s.
- TAN, Nail (2012), "Gönüllü Bir Halk Kültürü Derlemecisinin Kitaplarındaki Sözlüklere Girmemiş Bazı Atasözü ve Deyimler Üzerine", *Türk Dili*, S. 725, 5/2012, s. 356-363.
- TİRİŞOĞLU, H. Sadullah (1942), "Türkçe Deyimler Sözlüğü", 4. cilt, 1800 s., Yayınlanmamış Etüt, TDK Kitaplığı [18.380 söz]
- TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, 2. bs., 581 s., İnkılap ve Aka Kitabevi [17.440 söz]
- TDK (2009), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, haz. Ş. H. Akalın, R. Toparlı, B. A. Tezcan, genel ağ: http://tdk.org.tr/index.php?Option=com_atasozleri&view=atasozleri [2396 atasözü, 11.209 deyim]
- _____ (2016), *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, bs. haz. Mustafa S. Kaçalin, Ankara, 494 s., TDK Yayınları: 279, 331 [5788 atasözü, 5674 deyim]
- _____ (1978), *Derleme Sözlüğü, X*, Ankara, 3807-4210.
- ÜÇER, Müjgân (1998), *Atalar Sözü Yerde Kalmaz*, İstanbul, 377 s.
- YAY, Bâki (t. y.), "Atasözleri ve Deyimler, Dilekler, İlençler, Temsili Fıkralar, İstişhat ve İstidlaller", 5 cilt, 2207 s., Yayınlanmamış Etüt, TDK Kitaplığı [24.573 söz]
- YOKSUL, Can (2013), *Çorum Yöresi Sözlü Kültürü*, Çorum, 686 s., Çorum Belediyesi Yayını.
- YURTBAŞI, Metin (2012), *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, 10. bs., 704 s., ex. cel. lence publishing. [Kapağında 30.000 atasözü yazıyorsa da tekrarlar çıkarıldığında 10.000 civarında söz bulunduğu söylenebilir.]